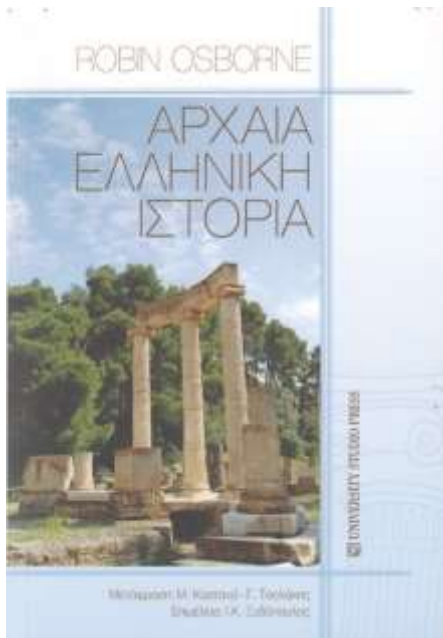

Οι νόμοι, η τυραννίδα και η ανακάλυψη της πολιτικής (αντίστοιχο κεφάλαιο στο έργο του *Robin Osborne* «ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ»)

Η μελέτη της έκτασης των ανταλλαγών στον ελληνικό κόσμο κατά την αρχαϊκή και την κλασική εποχή μας οδηγεί άμεσα σε θέματα δικαίου. Κάποιο είδος μηχανισμού για την επίλυση των διαφορών πρέπει να υπάρχει σε κάθε κοινωνία, όπως υπάρχει και σε κάθε οικογένεια. Ο αγών με την έννοια της δικαστικής υπόθεσης ανάγεται τόσο παλιά στην ελληνική λογοτεχνία, όσο και ο αγών με την έννοια του αθλητικού ανταγωνισμού. Η επίλυση διαφορών αποτελεί τον πυρήνα και των δύο ομηρικών επών: η *Ιλιάδα* αναδεικνύει τη δυσκολία ανεύρεσης μιας ικανοποιητικής διευθέτησης της έριδας μεταξύ του Αχιλλέα και του Αγαμέμνονα· τελικά, αυτό που συμβαίνει δεν είναι τόσο η εξεύρεση μιας λύσης, όσο η επανεκτίμηση του θέματος από τις δύο πλευρές. Η *Οδύσσεια* βασίζεται στην ανικανότητα των μνηστήρων να επιλύσουν το πρόβλημα ποιος από αυτούς θα έπαιρνε ως σύζυγο την Πηνελόπη και σε ένα κριτήριο διευθέτησης της διαφοράς, την ικανότητα να τεντώσουν το τόξο, κάτι το ο-

ποίο κανένας τους δεν μπόρεσε να καταφέρει. Στο ησιόδειο *Έργα και Ημέραι*, τμήμα της μονομερούς επίλυσης της έριδας μεταξύ του Διός και του Προμηθέα αποτελούν ο καθορισμός των συνθηκών της ανθρώπινης ζωής και το γεγονός ότι οι άνθρωποι αναγκάζονται να μοχθούν για την παραγωγή της τροφής τους. Επιπλέον, η *Ιλιάδα* και το *Έργα και Ημέραι* αναφέρονται ακροθιγώς σε πιο τετριμμένες διευθετήσεις διαφορών, σε έναν κόσμο με τον οποίο το ακροατήριό τους αναμενόταν να είναι εξοικειωμένο.

Επάνω στην ασπίδα που ο Ήφαιστος κατασκεύασε για τον Αχιλλέα, η σκηνή μιας πόλης σε καιρό ειρήνης περιλαμβάνει μία συγκέντρωση των ανθρώπων στην αγορά, προκειμένου να παρακολουθήσουν τους πρεσβύτερους στην εκδίκαση μίας διαφωνίας, σχετικά με τη δυνατότητα ενός άντρα που σκότωσε κάποιον να εξαγοράσει την ποινή του (*Ιλιάδας* Σ 497-508).¹ Οι πρεσβύτεροι προφανώς θα προσφέρουν τις προσωπικές τους κρίσεις, η υπόθεση θα διευθετηθεί σύμφωνα με την «ορθότερη» και αυτός ο οποίος θα την εκφέρει θα γυρίσει στο σπίτι του πλουσιότερος κατά δύο τάλαντα χρυσού. Η ορθότητα της κρίσης αποτελεί επίσης αντικείμενο του ησιόδειου *Έργα και Ημέραι*, όπου ο ποιητής παραπονιέται ότι ο αδερφός του Πέρσης, αφού πήρε μεγαλύτερο μερίδιο της κληρονομιάς από το δικό του, έφερε

¹ Σ.τ.Μ. Οι στίχοι Σ 497-500 της *Ιλιάδας* έχουν ερμηνευτεί με δύο τρόπους: σύμφωνα με τον πρώτο, το ζήτημα είναι αν έχει δοθεί ή όχι η αποζημίωση για τον θάνατο του δολοφονημένου στην οικογένεια του, ενώ, σύμφωνα με τον δεύτερο, οι πρεσβύτεροι καλούνταν να αποφασίσουν αν πρέπει ή όχι να γίνει αποδεκτή η αποζημίωση (καθώς, στην περίπτωση που η αποζημίωση δεν γινόταν δεκτή, αυτό επέφερε την εξορία του κατηγορουμένου -βλ. Ψ 85-90). Αν και κατά βάση στις νεοελληνικές αποδόσεις του ποιήματος επιλέγεται ο πρώτος τρόπος ερμηνείας, η σύγχρονη τάση της έρευνας φαίνεται να κλίνει προς τον δεύτερο. Βλ. Mark W. Edwards. *The Iliad: A Commentary, Volume v: books 17-20*, Cambridge 1991 (ελλην. μτφ. Μ. Καίσαρ, επιμ. Α. Ρεγκάκος, Ομήρου *Ιλιάδα*. Κείμενο και ερμηνευτικό υπόμνημα, τόμος Ε': Ραψωδίες P-Y), Σ 497-500.

την υπόθεσή του ενώπιον των βασιλέων και, κατά τα φαινόμενα, την κέρδισε (Έργα και Ήμέραι 27-41). Ο Ησίοδος υπαινίσσεται ότι η νίκη επιτεύχθηκε με δωροδοκία· επομένως, με αυτόν τον τρόπο εξηγείται πιθανόν το τεράστιο ποσό το οποίο προσφέρθηκε για την ορθή κρίση στην παράσταση της ασπίδας του Αχιλλέα: η δίκαιη κρίση μπορεί να εξασφαλισθεί μόνο αν η ορθή κρίση είναι οικονομικά πιο συμφέρουσα από τη στρεβλή.

Αν και ορισμένες μεταφράσεις τους εισάγουν, οι νόμοι δεν αποτελούν επίμαχο ζήτημα ούτε στην *Ιλιάδα* ούτε στο *Έργα και Ήμέραι*. Οι αρχές, βάσει των οποίων οι πρεσβύτεροι στη μία περίπτωση και οι βασιλείς στην άλλη αναμένεται να ενεργήσουν, είναι αρχές αμεροληψίας. Παραπλήσια διαδικασία θεωρούσε ο Αριστοτέλης ότι ίσχυε ακόμη στη Σπάρτη των κλασικών χρόνων (Πολιτικά 2,1270b 28-31): ο Αριστοτέλης επέκρινε το γεγονός ότι οι έφοροι, οι οποίοι δεν ήταν αναγκαίο να έχουν κάποιο ιδιαίτερο προσόν για την εκλογή τους στο πιο σημαντικό αιρετό αξίωμα, αποφάσιζαν για τις υποθέσεις με βάση την προσωπική τους κρίση και όχι σύμφωνα με γραπτούς νόμους. Αλλά, όπως υποδηλώνει η αντίθεση του Αριστοτέλη, στην κλασική εποχή ήταν αναμενόμενη η ύπαρξη ενός κωδικοποιημένου δικαίου.

Οι πρωιμότεροι γραπτοί νόμοι που έχουν διασωθεί χρονολογούνται στον 7^ο αιώνα. Ενδεχομένως να προσδοκούσαμε ότι θα μεριμνούσαν ακριβώς για εκείνα τα ζητήματα που εξετάζονται στις διενέξεις που απαντούν στην *Ιλιάδα* και στο ησίοδειο *Έργα και Ήμέραι* - πρόκειται για τα εγκλήματα κατά της ζωής και εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας. Ωστόσο, στην πραγματικότητα αυτοί οι νόμοι δεν εστιάζουν στην ανθρωποκτονία, στην κλοπή ή σε άλλα συναφή ουσιώδη θέματα, αλλά αντικατοπτρίζουν ένα άλλο χαρακτηριστικό των διενέξεων στον Όμηρο και τον Ησίοδο -μία εμμονή με τη διαδικασία.

Το πλησιέστερο παράλληλο με την έριδα που απεικονίζεται στην ασπίδα του Αχιλλέα εντοπίζεται σε μία λεπτομερώς σωζόμενη διάταξη των νόμων που συνέταξε ο Δράκων στην Αθήνα, στα τέλη του 7^{ου} αιώνα. Αυτή η διάταξη διασώθηκε επειδή συνέχισε να αποτελεί ισχύοντα αθηναϊκό νόμο και ξαναγράφηκε στο πλαίσιο της κωδικοποίησης του αθηναϊκού δικαίου, στα τέλη του 5^{ου} αιώνα. Αυτός ο νόμος αφορά ακριβώς στην ανθρωποκτονία και τις περιστάσεις κάτω από τις οποίες μπορεί να λάβει χάρη κάποιος ένοχος για φόνο εξ αμελείας. Όμως, δεν αναπτύσσει διεξοδικά τις περιστάσεις στις οποίες ένας φόνος μπορεί να θεωρηθεί εξ αμελείας (μη έκ προνοίας στην αρχαία ελληνική) αλλά τις συνθήκες που πρέπει να ισχύουν αναφορικά με την οικογένεια του θύματος, προκειμένου να δοθεί χάρη.

Ο νόμος του Δράκοντα για την ανθρωποκτονία κατέχει μία θέση στην ιστορία του τερματισμού της αντεκδίκησης και της ανάληψης της επίλυσης των διαφορών από την πόλη. Ωστόσο, άλλοι διασωθέντες νόμοι της πρώιμης εποχής επεδείκνυαν πολύ μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την αυξανόμενη δύναμη του κράτους παρά για τις εξουσίες που συνέχιζε να έχει η οικογένεια. Έτσι, ένας νόμος του 7^{ου} αιώνα από την Δρήρο της Κρήτης προέβλεπε ότι το ανώτατο αξίωμα πρέπει να έχει ενιαύσια θητεία και κανείς να μην ανέλθει εκ νέου σε αυτό πριν την παρέλευση δέκα ετών. Σε έναν νόμο της ίδιας περίπου περιόδου από την Τίρυνθα της Αργολίδας μαρτυρείται μία εκτεταμένη ιεραρχία αξιωματούχων, οι οποίοι έπρεπε να ελέγχουν ο ένας τον άλλο και να υπόκεινται στον γενικό έλεγχο ολόκληρης της κοινότητας, καθώς και η ύπαρξη ενός αξιωματούχου, ο οποίος είχε εξουσίες μεγαλύτερες ακόμη και από εκείνες της κοινότητας. Παρόμοια, ένας νόμος των αρχών του 6^{ου} αιώνα από τη Χίο φαίνεται ότι παρουσιάζει τον κανονισμό των αξιωμάτων και την ανώτατη δικαιοδοσία μιας «*βολής δημοσίας*», στην οποία κάθε φυλή των κατοίκων αντιπροσωπεύεται εξίσου και από έναν μεγάλο αριθμό αντιπροσώπων (πενήντα).

Εντοπίζουμε ένα σχετικά παρόμοιο σώμα διατάξεων στην αποκαλούμενη σπαρτιατική ρήτρα, έναν νόμο ο οποίος διασώζεται από τον Πλούταρχο, στον βίο του θρυλικού Σπαρτιάτη νομοθέτη, του Λυκούργου· είναι σχεδόν βέβαιο ότι ο Πλούταρχος άντλησε τις πληροφορίες του από τη Λακεδαιμονίων Πολιτεία, την οποία είχε συντάξει η ερευνητική ομάδα

του Αριστοτέλη κατά το τρίτο τέταρτο του 4^{ου} αιώνα. Η παλαιότητα αυτού του νόμου δεν προκύπτει μόνον από την ασάφεια της γλώσσας, η οποία απαιτούσε την αριστοτελική ανάλυση, αλλά και από τον τρόπο με τον οποίο φαίνεται να αναφέρεται σε αυτόν ένα ποίημα του 7^{ου} αιώνα του Σπαρτιάτη ποιητή Τυρταίου. Ο νόμος προβλέπει τακτικές συνεδριάσεις μίας συνέλευσης και προνοεί για την κυριαρχία της· αντικείμενο διαμάχης των ερευνητών απετέλεσε το κατά πόσο ο ισχυρισμός του Πλουτάρχου ότι ο συμπληρωματικός όρος (με τον οποίο επιτρεπόταν να παραμερίζονται από τη Γερουσία «στρεβλές αποφάσεις») ήταν μία μεταγενέστερη προσθήκη.

Αυτοί οι νόμοι, οι οποίοι προέρχονται από ελληνικές πόλεις σε διάφορες περιοχές του ελληνικού κόσμου και εξελίχθηκαν αρκετές φορές σε ένα χρονικό διάστημα εκατόν πενήντα ετών από το 700 κεξ., αποκαλύπτουν μια ευρύτατα διαδεδομένη ανάπτυξη σύνθετων δομών εξουσίας, παράλληλα με μία συνεχή φροντίδα, τόσο για την εποπτεία κατά την εκτέλεση των καθηκόντων των αξιωματούχων, όσο και για τη διασφάλιση της μη οικειοποίησης εξουσιών από αυτούς, εξουσίες που η κοινότητα επιθυμούσε να κατέχει η ίδια. Σε κανέναν από αυτούς τους νόμους δεν υπάρχουν ενδείξεις διαμάχης μεταξύ του λαού και μιας αριστοκρατίας. Υπάρχουν, ωστόσο, πολλά ίχνη αμοιβαίας καχυποψίας μέσα σε μία ομάδα, αρκετά ή όλα τα μέλη της οποίας μπορούσαν να εκλεγούν στα δημόσια αξιώματα. Επίσης, ξεκάθαρα λαμβάνεται μέριμνα, ώστε η ύπατη ευθύνη να εναπόκειται είτε σε ολόκληρο το σώμα των (πρώην) αξιωματούχων είτε σε ολόκληρη την κοινότητα (μολονότι δεν μπορούμε να γνωρίζουμε ποιος περιλαμβανόταν σε ή αποκλειόταν από έννοιες όπως «λαός» -δήμος- ή «όχλος» -όχλος).

Με όρους της Ιστορίας του Δικαίου, η συνεχής ενασχόληση των πρώιμων ελληνικών νόμων με τη διαδικασία δεν ταιριάζει σε μια κομψή εξελικτική εικόνα, στην οποία η πολιτεία αποσπά βίαια την επίλυση των διαφορών από την οικογένεια. Ούτε ταιριάζει επίσης με μια εικόνα νομικών ενεργειών που αποσκοπούσαν αποκλειστικά στη θέσπιση νόμων οι οποίοι, αν και δεν παύουν να αποτελούν γενικούς κανόνες, λαμβάνουν σε μεγάλο βαθμό υπόψη συγκεκριμένες περιστάσεις. Παρόλο που ο Ευριπίδης, στην τραγωδία του 7κέτιδες (στ. 433-434), βάζει τον Θησέα να ισχυριστεί ότι «γεγραμμένων δέ των νόμων ό τ' άσθενής πλούσιός τε τήν δίκην ἴσην ἔχει», ακόμη και ο Αριστοτέλης (Πολιτικά 1287b 4-8) ήταν έτοιμος να παραδεχτεί ότι η κρίση ενός και μόνου αξιωματούχου θα μπορούσε να είναι ασφαλέστερη από ό,τι η σύμφωνα με τον γραπτό νόμο δράση. Η συσσώρευση περιορισμών -η οποία διακρίνεται φευγαλέα στον νόμο της Τίρυνθας, όπου μία ασυνήθιστη σειρά αξιωματούχων επιτηρούν ο ένας τον άλλο- εντοπίζεται γενικότερα σε αρκετούς ελληνικούς νόμους. Ένα παράδειγμα, το οποίο ήταν κλασικό ήδη στην αρχαιότητα, ήταν ένας αθηναϊκός νόμος που αποδιδόταν στον Σόλωνα και όριζε ότι μία διαθήκη ήταν νόμιμη υπό την προϋπόθεση ότι κατά τη σύνταξή της ο διαθέτης δεν έπασχε από άνοια, ούτε ήταν μεθυσμένος, φυλακισμένος, υπό την επήρεια ναρκωτικών ή υπό την επιρροή κάποιας γυναίκας. Δίχως να εξασφαλίζει την ισότητα, αυτό που έκανε ένας νόμος τέτοιου είδους ήταν να ενισχύει την εξουσία του αξιωματούχου ή του δικαστηρίου που άκουγαν αυτήν την υπόθεση, καθώς σταθμιζόταν ακριβώς τι θεωρούνταν ως γεροντική άνοια, επιρροή ή οτιδήποτε άλλο.

Στην πραγματικότητα, η εμμονή των παραπάνω νόμων με τη διαδικασία εντάσσεται στην ιστορία της πολιτικής. Η πόλη της ασπίδας του Αχιλλέα έχει τους πρεσβύτερους της, η πόλη του Πέρση και του Ησιόδου τους βασιλείς της (οι οποίοι δεν είναι μάλλον «βασιλείς» αλλά αξιωματούχοι, ακόμη και αν το αξίωμα τους θα πρέπει να θεωρηθεί κληρονομικό). Οι μεταγενέστερες ελληνικές παραδόσεις προσφέρουν ελάχιστες πληροφορίες σχετικά με τον τρόπο διακυβέρνησης των κοινωνιών εκείνης της εποχής, αλλά και οι ίδιοι οι Έλληνες σε μεγάλο βαθμό έκαναν υποθέσεις γύρω από τα πρώτα είδη διακυβέρνησης, θεωρώντας ότι μερικά από τα πολιτεύματα που παρατηρούσαν γύρω τους ήταν παλαιότερα (καθότι «πιο πρωτόγονα») από άλλα. Έτσι, μερικοί αρχαίοι πολιτικοί στοχαστές πρότειναν ότι οι ελληνικές πόλεις

έτειναν να ακολουθούν μία πορεία που είχε ξεκινήσει με τους βασιλείς και είχε περάσει σε μία κληρονομική αριστοκρατία στη συνέχεια, την αριστοκρατία είχαν διαδεχθεί οι τύραννοι, οι οποίοι υπερασπιζόνταν τον λαό πριν ανατραπούν από τον ίδιο, όταν αυτός εγκαθίδρυσε τη δημοκρατία.

Αυτό το εξελικτικό μοντέλο, όπως τα περισσότερα του είδους, ανταποκρίνεται σε ορισμένα γεγονότα. Από τα μέσα του 7^{ου} αιώνα εμφανίστηκαν σε πολλές ελληνικές πόλεις άτομα τα οποία σφετερίστηκαν εξουσίες και προέβαλαν τους εαυτούς τους ως τους τελικούς κριτές. Αυτοί οι άντρες έγιναν τελικά γνωστοί ως «τύραννοι». Οι τύραννοι όχι μόνο δεν αντικατέστησαν τους υπάρχοντες πολιτειακούς μηχανισμούς, αλλά φαίνεται ότι συχνά τους άφηναν να λειτουργούν, διαφυλάσσοντας όμως για τον εαυτό τους το δικαίωμα άρνησης της επικύρωσης αποφάσεων που λαμβάνονταν από άλλα όργανα. Η λέξη «τύραννος» είναι πιθανόν δάνειο από την Ανατολή, κάτι που υποδηλώνει ότι οι Έλληνες ήρθαν εκεί για πρώτη φορά σε επαφή με την ιδέα της δεσποτικής εξουσίας από έναν μόνο άντρα. Έτσι, ο Αρχίλοχος και πάλι (στην πρώτη διασωθείσα χρήση της λέξης στα μέσα του 7^{ου} αιώνα) αρνείται ότι ζηλεύει τον πλούτο του Γύγη και ότι επιθυμεί την τυραννίδα. Οι Ιστορίες του Ηροδότου ξεκινούν με την αφήγηση για τον Γύγη καθώς, με εφιαλτήριο τη δολοφονία του Κανδαύλη από τον Γύγη και την ανάληψη της εξουσίας στη Λυδία από τον τελευταίο, σύμφωνα με την αντίληψη του Ηροδότου, ξετυλίγεται η διαδοχή των γεγονότων που οδήγησαν στην κατάκτηση της Λυδίας από την Περσία και κατ' επέκταση στην άμεση σύγκρουση Περσών και Ελλήνων, την οποία ο ιστορικός επιδιώκει να καταγράψει. Η ηροδότεια αφήγηση για τον Γύγη επίσης εδραιώνει ένα επαναλαμβανόμενο στις ελληνικές αναφορές για την τυραννίδα (αλλά και τη μοναρχία γενικότερα) μοτίβο: μία σχέση απρεπούς συμπεριφοράς απέναντι στις γυναίκες.

Η πρωιμότερη τυραννίδα, για την οποία διασώζονται κάποια λεπτομερής παράδοση κατά τον 5^ο αιώνα, ήταν αυτή του Κύπελου στην Κόρινθο. Η Κόρινθος, λέει η ιστορία, βρισκόταν παλαιότερα στα χέρια της οικογένειας των Βακχιαδών, οι οποίοι μονοπωλούσαν την εξουσία με ολοένα και πιο αποκλειστικό τρόπο. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο (5.92), ο Κύπελος ήταν ο γιος μιας γυναίκας της γενιάς των Βακχιαδών, Επειδή όμως αυτή η γυναίκα ήταν χωλή, δεν μπορούσε να βρει έναν άντρα της ίδιας γενιάς και γι' αυτό παντρεύτηκε κάποιον εκτός της οικογένειας. Μία προσπάθεια των Βακχιαδών να δολοφονήσουν τον γιο της απετράπη (το βρέφος χαμογέλασε) και, όταν μεγάλωσε, ο Κύπελος κατέλαβε την εξουσία. Τυπικά, σύμφωνα με μία άλλη παράδοση (ασυμβίβαστη με την προηγούμενη), ο Κύπελος έγινε αξιωματούχος στην Κόρινθο, απέκτησε καλή φήμη λόγω των δίκαιων κρίσεων του και, εξαιτίας αυτού του γεγονότος, κατέλαβε την εξουσία -δρώντας ακριβώς με τον τρόπο τον οποίο ο νόμος της Δρήρου προσπαθεί να προλάβει.

Ο Ηρόδοτος έχει ως αφηγητή της ιστορίας του Κύπελου κάποιον Κορίνθιο ονόματι Σωσική ή Σωκλή, ο οποίος την αφηγείται με σκοπό να αποτρέψει τους Σπαρτιάτες και τους συμμάχους τους από την επαναφορά του Ιππία ως τυράννου της Αθήνας. Είτε είναι ακριβής η παράδοση ότι ένας Κορίνθιος είπε αυτήν την ιστορία σε εκείνη την περίπτωση είτε όχι, οι περισσότερες αφηγήσεις για τους τυράννους φαίνεται ότι έχουν καταγραφεί από ανθρώπους που προέρχονταν από πόλεις που είχαν απελευθερωθεί από την τυραννίδα και λέγονταν ως ιστορίες που εμφυσούσαν την προσοχή σε έναν κόσμο όπου διαρκώς ελλόχευε ο κίνδυνος της κατάληψης της εξουσίας από ένα άτομο. Δεν προκαλεί έκπληξη ότι το τελευταίο πράγμα που λέει ο Σωκλής για τον Κύπελο είναι: «*Τυραννέυσας δέ ο Κύπελος τοιοῦτος δή τις ἀνήρ ἐγένετο· πολλούς μὲν Κορινθίων ἐδίωξε, πολλούς δέ χρημάτων ἀπεστέρησε, πολλῶ δέ τι πλείστους τῆς ψυχῆς*» (5.92ε.10-5.92ζ.1). Το ίδιο μοτίβο απαντά σε μία ιστορία της παράδοσης της Ρώμης, στην οποία ένας Βακχιάδης, ο Δημάρατος, είχε αναπτύξει εμπορικές δραστηριότητες στην Ετρουρία και αποφάσισε να εγκατασταθεί μόνιμα στην Ιταλία όταν ο Κύπελος κατέλαβε την εξουσία.

Όσο συνεχίζεται η αφήγηση του Σωκλή, τόσο τα πράγματα γίνονται χειρότερα. Τον Κύπελο διαδέχθηκε στην τυραννίδα ο γιος του Περίανδρος. Ο Περίανδρος ήταν αρχικά πιο μετριοπαθής από τον πατέρα του αλλά, σύμφωνα με τη συμβουλή ενός άλλου τυράννου, του Θρασύβουλου της Μιλήτου, ότι τα ψηλότερα στάχνα πρέπει να κόβονται, μετατράπηκε σε μοχθηρό, εξοντώνοντας όσους Κορινθίους είχαν γλιτώσει τον θάνατο από τον πατέρα του. Στη συνέχεια, η μοχθηρία του καθίσταται έκδηλη και από μία ιστορία, σύμφωνα με την οποία απογύμνωσε τις γυναίκες της Κορίνθου από τα στολίδια τους, με σκοπό να ανακαλύψει το μέρος όπου η νεκρή γυναίκα του (την οποία είχε συμβουλευθεί μέσω του νεκρομαντείου) έκρυψε κάποιον θησαυρό. Στις περιπτώσεις αυτές, παρατηρούμε μία συνεχή εναλλαγή παραμυθικών μοτίβων.

Αφηγήσεις, οι οποίες είχαν ολοφάνερα κοινή προέλευση με εκείνες για τον Περίανδρο, λέγονταν επίσης και για άλλους τυράννους αυτής της εποχής. Ο Μύρων, ο τύραννος της Σικυώνας, λέγεται ότι: *«ἦν περί τε τά ἄλλα και περί τὰς γυναῖκας ἀκόλαστος· ἄς οὐ λάθρα μόνον, ἀλλά και φανερώς βιασάμενος ἤσχυνεν τελευτῶν δέ και την Ἰσοδήμου τοῦ ἀδελφοῦ γυναῖκα ἐμοίχευσεν»* (Κωνσταντίνος Ζ' Πορφυρογέννητος, *De insidiis* 22.15-18). Ο Πεισίστρατος έγινε τύραννος της Αθήνας, σύμφωνα με την παράδοση, σε τρεις περιστάσεις. Στη δεύτερη τα κατάφερε, αφού έκανε μία συμφωνία με τον πολιτικό του αντίπαλο, τον Μεγακλή, με την οποία ορίστηκε και ο γάμος του Πεισιστράτου με την κόρη του Μεγακλή. Αλλά η συμμαχία κατέρρευσε όταν η καινούρια του σύζυγος αποκάλυψε στη μητέρα της, σε ένα χαριτωμένο απόσπασμα της αφήγησης του Ηροδότου (1.61), ότι ο σύζυγός της *«ἐμίσητό οἱ οὐ κατά νόμον»*.

Ο Περίανδρος εμφανίζεται σε άλλο σημείο της αρχαίας λογοτεχνίας ως ποιητής και ως ένας από τους επτά σοφούς της αρχαιότητας. Η τυραννίδα του Πεισιστράτου, η οποία στην αφήγηση του Ηροδότου βρίθεται τεχνασμάτων και πανουργιών, παρουσιάζεται αλλού ως η «χρυσή εποχή», «η βασιλεία του Κρόνου». Αυτοί οι άντρες (καθώς και άλλοι τύραννοι) αποτελούσαν μορφές, η εικόνα των οποίων μπορούσε να βελτιωθεί με την αφήγηση. Κατέληξαν να αντιπροσωπεύουν την έννοια της τυραννίδας, γεγονός ιδιαίτερα σημαντικό, εφόσον αυτή η έννοια ήταν συνεχώς επίκαιρη και όχι απλά θεωρητική. Οι μεγαλύτερες πόλεις της Σικελίας, για παράδειγμα, για τις οποίες λεγόταν ότι κατά τον 6^ο αιώνα είχαν στο σύνολό τους τυραννικά καθεστώτα, απαλλάχθηκαν από αυτά μόνο για ένα σύντομο χρονικό διάστημα κατά τον 5^ο αιώνα, πριν ο Διονύσιος των Συρακουσών και άλλοι διεκδικήσουν την ανάληψη της εξουσίας στα τέλη του 5^{ου} και σε ολόκληρο τον 4^ο αιώνα. Οι τύραννοι εμφανίστηκαν τόσο σε μεγάλες, όσο και σε μικρές πόλεις και απαντούν σε ολόκληρη την έκταση των αφηγηματικών ιστοριών του 5^{ου} και του 4^{ου} αιώνα. Έτσι, συναντάμε τον ξακουστό Εύαρχο, τύραννο της Αστακού στη βορειοδυτική Ελλάδα, ο οποίος εκδιώχθηκε από την πόλη του, κατόπιν αθηναϊκής στρατιωτικής παρέμβασης, στις αρχές του Πελοποννησιακού Πολέμου και αργότερα κατέφυγε στους Κορινθίους, προκειμένου αυτοί να τον αποκαταστήσουν (Θουκυδίδης 2.30.1, 2.33.1). Επίσης, συναντάμε στις αρχές του 4^{ου} αιώνα τον Εύφρονα, τον καιροσκόπο πολιτικό της Σικυώνας στη βορειοανατολική Πελοπόννησο, ο οποίος έστρεψε τις διάφορες μεγάλες δυνάμεις που δρούσαν στην περιοχή τη μία εναντίον της άλλης και κατάφερε να γίνει τύραννος, πριν τελικά δολοφονηθεί (Ξενοφών, *Ελληνικά* 7.1-3). Ακόμη, τον Ιάσονα των Φερών στη Θεσσαλία, έναν άντρα που σχεδόν πέτυχε να δημιουργήσει μία πολιτική ένωση, η οποία κατέστησε τη Θεσσαλία μία μείζονα στρατιωτική δύναμη, στην τρίτη δεκαετία του 4^{ου} αιώνα μπόρεσε να προβάλλει τον εαυτό του ως νόμιμο κάτοχο αυτής της θέσης, ωστόσο, όταν δολοφονήθηκε, ο υπόλοιπος ελληνικός κόσμος αντιμετώπισε τους δολοφόνους του ως ηρωικούς τυραννοκτόνους (Ξενοφών, *Ελληνικά* 6.1, 6.4.20-32.1-3). Το γεγονός όμως ότι δεν μπορούμε να εμπιστευτούμε τις λεπτομέρειες που απαντούν σε μεταγενέστερες αφηγήσεις για τους τυράννους δεν σημαίνει πως η τυραννίδα δεν υπήρξε ένα πραγματικό φαινόμενο στην Ελλάδα κατά την αρχαϊκή εποχή. Σημαίνει, ωστόσο, ότι

οφείλουμε να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί αναφορικά με την αφετηρία εξήγησης του φαινομένου και τους τρόπους με τους οποίους το ερμήνευαν οι αρχαίοι αναλυτές. Αυτός με τη μεγαλύτερη επιρροή είναι ο Αριστοτέλης: διασώζει αρκετές αναφορές για τις περιστάσεις εκδήλωσης της τυραννίδας στις ελληνικές πόλεις. Μεγαλύτερη έμφαση δίνει στην ανάδειξη στην εξουσία τυράννων στηριγμένων στον λαό, οι οποίοι στόχευαν είτε στην άμεση αντικατάσταση των προηγούμενων βασιλέων είτε των ολιγαρχιών. Παραδέχεται, ωστόσο, ότι ορισμένες αφηγήσεις σχετικά με τις ελληνικές πόλεις της αρχαϊκής εποχής υποδηλώνουν πως η τυραννίδα μπορούσε να προκύψει άμεσα από την ολιγαρχία ή ακόμη και από τη βασιλεία (Πολιτικά 1310b 7-31). Ο τρόπος ανάλυσής του στα Πολιτικά είναι ξεκάθαρος: εξετάζει διεξοδικά τις παραδόσεις που γνωρίζει σχετικά με τους Έλληνες τυράννους και αναλογίζεται πόσο καλά αυτές ταιριάζουν σε κάποιο συγκεκριμένο πλαίσιο. Με τον τρόπο αυτό, κάνει ακριβώς την ίδια άσκηση με τους σύγχρονους μελετητές, αν και η παράδοση από την οποία αντλεί πληροφορίες είναι πιθανόν πλουσιότερη.

Ο Αριστοτέλης έκανε μία υπόθεση που έγινε δεκτή με ενθουσιασμό από τους σύγχρονους ερευνητές: ότι πιθανόν υπάρχει σχέση ανάμεσα στην τυραννίδα και στον εξοπλισμό του σώματος των πολιτών (Πολιτικά 1297b 16-24, 1305a 17-36). Ο λόγος που πρότεινε ότι κάτι δραματικό συνέβη στον τρόπο με τον οποίο οι ελληνικές πόλεις διεξήγαγαν τους πολέμους απορρέει από τη σύγκριση των περιγραφών της μάχης στην *Ιλιάδα* με τις περιγραφές των μαχών στα κείμενα της κλασικής εποχής. Στην *Ιλιάδα* δίνεται έμφαση στον μεμονωμένο πολεμιστή, ο οποίος οδηγείται στη μάχη πάνω σε άρμα και εμφανίζεται να πολεμά σε ανοιχτό χώρο· οι ομηρικοί πολεμιστές έχουν τη δυνατότητα να ανοίξουν συζητήσεις στο πεδίο της σύγκρουσης, ακόμη και να ανταλλάξουν οπλισμό. Τα άρματα δεν απαντούν στις περιγραφές των μαχών των κλασικών χρόνων και, με εξαίρεση τις ένοπλες συγκρούσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου, σπάνια γίνεται αναφορά σε μεμονωμένους πολεμιστές· όλες οι περιγραφές αναφέρονται στο τι πέτυχε η δεξιά ή η αριστερή πτέρυγα του στρατεύματος και στη διάσπαση των εχθρικών γραμμών, όχι στη διασφάλιση προσωπικών τροπαίων.

Μήπως η διαφορά μεταξύ των ομηρικών περιγραφών και εκείνων της κλασικής εποχής είναι απλά ένα φιλολογικό ζήτημα, όπου ένα έργο που ασχολείται με συγκεκριμένα πρόσωπα επικεντρώνεται σε συγκεκριμένα πρόσωπα, ενώ ένα έργο το οποίο ασχολείται με το πεπρωμένο μιας ολόκληρης πόλης επικεντρώνεται συνολικά στη γραμμή του μετώπου; Μήπως επήλθε μία ουσιαστική αλλαγή στον τρόπο μάχης; Δύο διαφορές στην τεχνική είναι βέβαιες μεταξύ του ομηρικού και του κλασικού τρόπου: πρώτον, οι ομηρικοί πολεμιστές πετούν τα δόρατά τους, ενώ οι πολεμιστές των κλασικών χρόνων με αυτά απωθούν τους αντιπάλους· δεύτερον, οι ομηρικές ασπίδες φαίνεται ότι αναρτώνταν με ιμάντα γύρω από τον λαιμό, ενώ στην κλασική εποχή η ασπίδα κρατιόταν με έναν ιμάντα στον βραχίονα. Αυτά τα δύο χαρακτηριστικά είναι αλληλένδετα: η ασπίδα φερόταν σταθερά στον αριστερό βραχίονα σε μάχες με πυκνούς σχηματισμούς, όπου η δεξιά πλευρά του πολεμιστή μπορούσε να προστατευθεί από την ασπίδα του πολεμιστή στα δεξιά του και η ρίψη δόρατος δεν ήταν ούτε βολική για έναν πολεμιστή σε πυκνό σχηματισμό ούτε υπήρχε πιθανότητα να ήταν αποτελεσματική απέναντι σε βαριά οπλισμένους στρατιώτες σε πυκνούς σχηματισμούς. Με βάση τα παραπάνω, πολλοί μελετητές έχουν συμπεράνει ότι, κάποια στιγμή, τις παλιές μεθόδους της χαλαρά παρατεταγμένης μάχης μεταξύ ηρωικών πρωταγωνιστών διαδέχθηκε μία πολεμική πρακτική με πυκνές γραμμές πολεμιστών, οι οποίοι εμπλέκονταν μεταξύ τους με τρόπο που έμοιαζε περισσότερο με συνωστισμό σε αγώνα ράγκμπι.

Οποιαδήποτε αντικατάσταση του τρόπου πολέμου μεταξύ μεμονωμένων πολεμιστών από εκείνον μεταξύ συνόλων πεζικού στρατού ήταν αναμενόμενο να έχει κοινωνικές και πολιτικές επιπτώσεις. Εάν η ασφάλεια της πόλης παύει να εξαρτάται από τους λίγους και καταλήγει να εξαρτάται από τους πολλούς, τότε προβλέπεται ότι οι πολλοί (οι οποίοι υπερασπίζονται την πόλη) θα επιδιώξουν να αποκτήσουν λόγο στη διαχείριση των κοινών της. Από

τη στιγμή που περισσότεροι άντρες στην πόλη είναι οπλισμένοι, υπάρχουν περισσότερες ευκαιρίες κάποιος χαρισματικός ηγέτης να επωφεληθεί από τη δυσαρέσκειά τους, με σκοπό να καταλάβει την εξουσία. Οι αλλαγές στον τρόπο πολέμου σε αυτήν την περίπτωση επέτρεψαν την επιβολή της τυραννίδας και οι αφηγήσεις σχετικά με τυράννους που συνοδεύονταν από σωματοφύλακες και σχετικά με άντρες οι οποίοι, αφού είχαν αναλάβει το αξίωμα του πολεμάρχου («του ηγέτη στον πόλεμο»), έγιναν τύραννοι θεωρούνται ότι ενισχύουν αυτή την ακολουθία γεγονότων.

Δυστυχώς, οι πηγές που διαθέτουμε δεν υποστηρίζουν αυτές τις θεωρίες. Μία προσεκτική εξέταση της *Ίλιάδας* καταδεικνύει ότι πυκνοί σχηματισμοί πεζικού απαντούν ήδη σε αυτό το ποίημα: ναι μεν εστιάζει στον Πάτροκλο και τον Αχιλλέα, αλλά οι Μυρμιδόνες βρίσκονται εκεί και σηκώνουν σκόνη στο βάθος. Οι αριθμοί έχουν όντως σημασία, ακόμη και στα ομηρικά έπη. Επιπλέον, η *Ίλιάδα* περιγράφει λεπτομερώς τον οπλισμό των στρατιωτών: είναι βαρύς, ακατάλληλος για να τρέχουν γύρω από την Τροία και, με την εξαίρεση των λεπτομερειών της ασπίδας, πραγματικά είναι παρόμοιος με τον οπλισμό που θεωρείται ότι καταδίκασε τον κλασικό πολεμιστή σε μάχη σε πυκνούς σχηματισμούς. Η ασπίδα, η οποία θεωρήθηκε ότι διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στις εξελίξεις, εμφανίστηκε στην ελληνική τέχνη κατά το πρώτο μισό του 7^{ου} αιώνα, σε μία σκηνή η οποία παρέμεινε αξεπέραστη στην ελληνική τέχνη: δύο στρατεύματα βαδίζουν το ένα εναντίον του άλλου και ένας αυλητής κρατά τον ρυθμό. Η διαμάχη για το αν η ασπίδα αυτού του είδους ήταν άγνωστη πριν από τον 7^ο αιώνα είναι πρωτίστως αποτέλεσμα της αρχαιολογικής σιωπής. Ανεξάρτητα από τη χρονολόγηση της πρώτης οπλικής ασπίδας, η κατασκευή μιας που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί αποτελεσματικά μόνο σε πυκνούς σχηματισμούς προϋποθέτει ότι αυτοί ήδη υπήρχαν. Η αντικατάσταση των μεμονωμένων πολεμιστών από τους πυκνούς σχηματισμούς του πεζικού θα πρέπει να τοποθετηθεί στον 8^ο αιώνα, πολύ πριν από την εμφάνιση των πρώτων τυράννων στην ελληνική παράδοση.

Πολύ πρόσφατα, έχει αμφισβητηθεί ακόμη και η πεποίθηση ότι η οπλική ασπίδα απαιτούσε οι πολεμιστές να παρατάσσονται ο ένας δίπλα στον άλλον για τη δική τους προστασία. Ο Hans van Wees επεσήμανε ότι για τη μεγιστοποίηση της ωθητικής δύναμης ο πολεμιστής δεν πρέπει να προτάξει το στήθος του στον εχθρό αλλά τον αριστερό του ώμο, επιτρέποντας στο σώμα του -που βρίσκεται σε πλάγια θέση- να εκμεταλλευθεί πλήρως τη δύναμη των ποδιών, όπως ακριβώς και στην περίπτωση των ακοντιστών. Ωστόσο, αν είναι μόνο η αριστερή πλευρά που αντικρίζει τον εχθρό, η ασπίδα που φέρεται σταθερά στο αριστερό χέρι βρίσκεται ακριβώς στην κατάλληλη θέση, προκειμένου να προσφέρει πλήρη προστασία. Άρα, δεν είναι απαραίτητη η ασπίδα του διπλανού πολεμιστή. Οι γραμμές των οπλιτών, επομένως, μπορούσαν να μην είναι τόσο πυκνές και ο σκοπός της πυκνής διάταξης δεν ήταν η προστασία αλλά η προσπάθεια να αποτρέψουν τον εχθρό να διασπάσει τις γραμμές τους και να επιτεθεί από τα νώτα τους.

Θα πρέπει να αφήσουμε κατά μέρος την ανακάλυψη της οπλικής ασπίδας ως αποφασιστικό παράγοντα για την ανάπτυξη της τυραννίδας: πιθανόν συνέβη σε μία πολύ πρώιμη φάση και δεν άλλαξε σημαντικά τον χαρακτήρα των πολεμικών συγκρούσεων. Άραγε, αν η αλλαγή στον τρόπο μάχης δεν απετέλεσε έναν καθοριστικό παράγοντα, μπορούμε να επισημάνουμε κάποιες αιτίες, οι οποίες ανάγονται σε συγκεκριμένη εποχή, για την εμφάνιση της τυραννίδας ως μία πολιτική εξέλιξη;

Οι πλέον αξιόπιστες μαρτυρίες σχετικά με τις πολιτικές πιέσεις που παρουσιάστηκαν στην αρχαϊκή ελληνική πόλη και τον τρόπο με τον οποίο αυτές συνέτειναν στην επιβολή της τυραννίδας προέρχονται από την Αθήνα- μάλιστα, αφορούν όχι τον άντρα που πράγματι έγινε τύραννος εκεί, τον Πεισίστρατο, αλλά τον άνθρωπο που επέμενε ότι δεν έγινε τύραννος, τον Σάλωνα. Ο Σόλων (μνημονεύεται επίσης μεταξύ των επτά σοφών) έγινε γρήγορα το επίκεντρο ελκυστικών αφηγήσεων, των οποίων η ιστορικότητα είναι εξαιρετικά αμφίβολη.

Έτσι, στο πρώτο βιβλίο των Ιστοριών του (1.29-33), ο Ηρόδοτος μας αφηγείται τη συνάντηση του Σόλωνα και του πάμπλουτου βασιλιά της Λυδίας Κροίσου. Σε αυτήν, ο τελευταίος επιθυμεί να ακούσει ότι είναι ο ευτυχέστερος άνθρωπος στον κόσμο μόνο και μόνο για να λάβει από τον Σόλωνα την απάντηση ότι ο ευτυχέστερος άνθρωπος στον κόσμο ήταν ένας άσημος Αθηναίος ονόματι Τέλλος. Αυτός ήταν πατέρας γιων που απέκτησαν και αυτοί τα δικά τους παιδιά και πέθανε πολεμώντας για την πατρίδα του, σε ηλικία προφανώς άνω από εξήντα ετών. Η συνάντηση του Σόλωνα και του Κροίσου είναι δύσκολο να τοποθετηθεί σε συγκεκριμένο χρονολογικό πλαίσιο και η ίδια η ιστορία δεν έχει τίποτα το αληθοφανές. Αλλά, αν οι θετικές απόψεις που εκφράστηκαν αργότερα για τον Σόλωνα δεν είναι πιο αξιόπιστες από τις αρνητικές που καταγράφηκαν για τον Περίανδρο, με τον Σόλωνα έχουμε το πλεονέκτημα ότι τα γραπτά του έχουν διασωθεί.

Ο Σόλων έγραψε ποιήματα. Μέρος της ποίησής του δεν έχει καμία σχέση με τα ιστορικά γεγονότα. Υπάρχουν στίχοι στους οποίους πραγματεύεται τη ζωή του ανθρώπου με όρους διαδοχής δέκα επταετιών (frg. 27 W) και ένα δίστιχο για τις απολαύσεις των μηρών και του στόματος των αγοριών στο άνθος της νιότης τους (frg. 25). Ωστόσο, μεγάλο μέρος της ποίησής του έχει πολιτικό περιεχόμενο, είτε διατυπώνοντας ένα πρόγραμμα είτε υπερασπίζοντας τα πεπραγμένα του, και διασώζεται επειδή ο ερευνητής του Αριστοτέλη, γράφοντας την 'Αθηναίων Πολιτεία, και ο Πλούταρχος, γράφοντας τον Βίο του Σόλωνος, το διάβασαν και το παρέθεσαν. Σε αυτά τα ποιήματα είμαστε μάρτυρες ενός εξαιρετικού αφηγητή: δεν υπάρχει μία αντικειμενική περιγραφή των πολιτικών ενεργειών του Σόλωνα, αλλά μας παρέχεται μία πολύ καλή ένδειξη των πολιτικών ζητημάτων.

Ο Σόλων φαίνεται ότι διετέλεσε αρχών στην Αθήνα το 594. Είτε τότε είτε σε άλλη χρονική στιγμή (η συζήτηση αυτού του θέματος υπήρξε έντονη αλλά επουσιώδης), του ανέθεσαν την ευθύνη της αναθεώρησης των αθηναϊκών νόμων και την εισαγωγή ορισμένων σαρωτικών πολιτειακών καινοτομιών. Ανέλαβε αυτές τις εξουσίες εξαιτίας της πολιτικής κρίσης, η οποία φαίνεται ότι είχε προσλάβει κοινωνικές και οικονομικές διαστάσεις. Ο ίδιος ο Σόλων γράφει (frg. 36 W, παρατίθεται στην 'Αθηναίων Πολιτεία 12.4) ότι έβγαλε τους οροθέτες που ήταν μπηγμένοι στη μαύρη γη και έφερε πίσω στην Αττική άντρες που είχαν πουληθεί ως δούλοι. Η μεταγενέστερη παράδοση (για παράδειγμα, *Αθηναίων Πολιτεία* 2.2) κάνει λόγο για κάποιους μυστηριώδεις *έκτημόρους*, των οποίων η εξαθλίωση αποτελούσε μέρος της κρίσης (και οι οποίοι δεν επανεμφανίζονται στη μεταγενέστερη αθηναϊκή ιστορία).

Η ποίηση του Σόλωνα τονίζει κατ' επανάληψη τη θέση του ανάμεσα σε δύο αντιτιθέμενες παρατάξεις: είναι ίσως ο πρώτος άντρας στη δυτική ιστορία που καυχήθηκε για την εύρεση ενός τρίτου δρόμου. Στα πολλά αποσπάσματα που παρατίθενται στο δωδέκατο κεφάλαιο της 'Αθηναίων Πολιτείας παρομοιάζει τον εαυτό του με λύκο περικυκλωμένο από πολλούς σκύλους και με οροθέτη μεταξύ στρατών. Υπερηφανεύεται ότι συγκράτησε τον λαό, ισχυριζόμενος ότι, αν υπέκυπτε στις πιέσεις οποιασδήποτε από τις δύο πλευρές, η πόλη θα είχε χάσει πολλούς άντρες. Παραπονιέται ότι όλοι τον αντιμετώπιζαν καχύποπτα και επιμένει ότι δεν έδωσε ίσα μερίδια γης στους «κακούς» και στους «καλούς». Όπως προκύπτει σπύ το λεξιλόγιο του τελευταίου ισχυρισμού, ο Σόλων δεν υποκρινόταν ότι δεν υπήρχαν ταξικές διακρίσεις. Διαβάζοντας ανάμεσα στις γραμμές του ποιήματος, φαίνεται ότι η δύναμή του έγκειται στη σταθερή επιμονή του για την αποκατάσταση ενός ελάχιστου επιπέδου ζωής για τους φτωχούς, χωρίς να υπονομεύει με τον τρόπο αυτό τη διάκριση μεταξύ φτωχών και πλουσίων. Ήδη από την αρχαιότητα ήταν αμφιλεγόμενο αν προχώρησε στη διαγραφή χρεών ή στον αναδασμό της γης και η ποιητική του γλώσσα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να υποστηριχθούν εξίσου και οι δύο ισχυρισμοί.

Η ποίηση αποκλειστικά δεν περιγράφει τους πολιτικούς θεσμούς της Αθήνας ή κάποιον νόμο του Σόλωνα. Ο Σόλων έφτασε να θεωρείται σε τέτοιο βαθμό ως «ο» νομοθέτης της Αθήνας, ώστε οι Αθηναίοι να αναφέρονται σχετικά σκανδαλωδώς σε πολύ μεταγενέστερους

νόμους, χαρακτηρίζοντάς τους «σολώνειους». Υπάρχουν, όμως, ορισμένοι νόμοι του, για τους οποίους μπορούμε να είμαστε βέβαιοι. Ένας από αυτούς αφορά στις «τάξεις» στην Αθήνα. Ο Σόλων διαίρεσε το σύνολο των πολιτών της Αθήνας σε τέσσερις ομάδες, με κριτήριο τον πλούτο τους: τους χωρίς περιουσία θήτες στη βάση, τους ζευγίτες, οι οποίοι συνδέθηκαν με τους βαριά εξοπλισμένους οπλίτες, τους ιππείς και τους πεντακοσιομέδιμνους (Αθηναίων Πολιτεία 7.3-4). Ανάλογα με τη συμμετοχή σε κάποια από τις τέσσερις τάξεις, καθοριζόταν η δυνατότητα εκλογής στα δημόσια αξιώματα, όπως επίσης και η τοποθέτηση σε συγκεκριμένο στρατιωτικό κλάδο. Οι τάξεις του Σόλωνα συχνά θεωρήθηκαν ότι υπήρξαν το σημείο καμπής, όπου ο πλούτος αντικατέστησε την καταγωγή ως κριτήριο πρόσβασης στην πολιτική εξουσία, ωστόσο δεν υπάρχουν σαφείς ενδείξεις για μία κλειστή αριστοκρατία στην Αθήνα πριν από την εποχή αυτή. Ένας αποσπασματικά σωζόμενος κατάλογος των Αθηναίων αρχόντων (ML 6 / Fomara 23), χαραγμένος στα τέλη του 5^{ου} αιώνα, περιλαμβάνει (κατά πάσα πιθανότητα αμέσως πριν από τη θητεία του Σόλωνα ως άρχοντα) κάποιον «Κύψελο», έναν άντρα του οποίου το όνομα πιθανότατα απηχεί την επιγαμία μεταξύ μιας αθηναϊκής οικογένειας και της οικογένειας του Κύψελου, του τυράννου της Κορίνθου, παρά μία απλή μίμηση. Η αίσθηση μιας διεθνούς ελίτ, της οποίας τα μέλη επιδιώκουν να συνάπτουν κατ' αποκλειστικότητα επιγαμίες μεταξύ τους, ενισχύεται από την ιστορία που αφηγείται ο Ηρόδοτος: ο Κλεισθένης, ο τύραννος της Σικυώνας, ανακοίνωσε στους Ολυμπιακούς Αγώνες ότι αναζητούσε σύζυγο για την κόρη του Αγαρίστη. Έπειτα, διοργάνωσε έναν ετήσιο διαγωνισμό, προκειμένου να επιλέξει μεταξύ των επίδοξων μνηστήρων. Πρόκειται για έναν κόσμο στον οποίο μεμονωμένα άτομα βάσιζαν την αξίωση ότι ήταν μέλη της ελίτ στον τρόπο ζωής τους, ισχυριζόμενα ότι ήταν «καλύτερα»: δεν υπήρχαν γενεαλογικοί φραγμοί που έπρεπε να γκρεμισθούν από τον Σόλωνα: όπως είδαμε, δεν επιτέθηκε κατά των φραγμών της προκατάληψης.

Αυτό που κάνουν οι τιμοκρατικές τάξεις του Σόλωνα είναι αυτό που κάνουν γενικότερα οι νόμοι του: θεμελιώνουν μετρήσιμα κριτήρια. Όπως αναφέρθηκε, πολύ λίγοι από τους νόμους του καταργούν την ανάγκη απόδοσης δικαιοσύνης, ωστόσο καταδεικνύουν ξεκάθαρα ποιος είναι ο σκοπός της δικαιοσύνης. Τελικά, τα κριτήρια (τόσο για τους ζευγίτες, όσο και για τους ιππείς) κατέληξαν να εκφράζονται με μετρήσιμη μορφή (οι πηγές μας ισχυρίζονται πρώτα σε μεδίμνους και έπειτα σε δραχμές), αλλά υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να πιστεύουμε ότι αρχικά μάλλον αποτελούσαν απλώς ονόματα: ήσουν ιπέας, παρέχοντας ένα άλογο και όντας έτοιμος να υπηρετήσεις στο ιππικό. Οι τιμοκρατικές τάξεις του Σόλωνα, όπως και οι άλλοι του νόμοι, φαίνεται ότι βάζουν όριο στην αυθαιρεσία και με τον τρόπο αυτό αποκαλύπτουν πώς θα διασφαλιζόταν ότι κάποιος ανήκε σε μία νομική κατηγορία και όχι σε μία άλλη. Εξ όσων μπορούμε να γνωρίζουμε, τίποτα από όσα έκανε ο Σόλων δεν καταπιανόταν με τα οποιαδήποτε οικονομικά αίτια που ενδεχομένως υπήρχαν στα προβλήματα που κλήθηκε να αντιμετωπίσει. Ορισμένες από τις πράξεις του γύρισαν πίσω τον χρόνο, επαναφέροντας τους δούλους στα σπίτια τους ή στο καθεστώς ελευθερίας και καθιστώντας τη γη ελεύθερη (ή οτιδήποτε μπορούσε να σημαίνει αυτό ακριβώς). Μερικές ενέργειές του απέτρεψαν μία ακριβή επανάληψη των συνεπειών της οικονομικής κρίσης (κανένας πλέον δεν θα δανειζόταν χρήματα με ενέχυρο το σώμα του). Ωστόσο, καμία από αυτές τις ενέργειες δεν αντιμετώπισε κάποιο από τα αίτια της φτώχειας. Αυτό που πράγματι έκανε ο Σόλων ήταν να θεσπίσει ένα όριο προσδοκιών και ένα σύνολο διαδικασιών, τις οποίες όλοι οι πολίτες μπορούσαν εύλογα να αναμένουν ότι θα ακολουθηθούν. Αν και ο Σόλων δεν πρέπει να ήταν ιδιαίτερα συστηματικός, φαίνεται ότι στην περίπτωση του είναι τουλάχιστον λογικό να αναφερόμαστε σε έναν κώδικα νόμων που καθόριζε μία προς μία τις εξουσίες των αξιωματούχων.

Όταν ο Αριστοτέλης παρατήρησε ότι η διακυβέρνηση από έναν ξεχωριστό άρχοντα μπορεί να είναι ασφαλέστερη από ό,τι ένα γραπτό δίκαιο, επαναλάμβανε στην πραγματικότητα

την επιλογή την οποία έκαναν οι ελληνικές κοινότητες κατά την αρχαϊκή εποχή. Επρόκειτο μήπως για τον διορισμό ενός νομοθέτη και την ανάθεση σε αυτόν της κωδικοποίησης των γραπτών κανόνων ή για την εμπιστοσύνη των κοινών σε έναν ξεχωριστό άρχοντα, αρκετά χαρισματικό ώστε να πείσει τους πολίτες ότι μαζί του δεν διέτρεχαν κίνδυνο; Αυτή δεν ήταν μία εφ' άπαξ επιλογή· ήταν μία επιλογή που παρέμενε διαρκώς ανοιχτή. Στα χρόνια που ακολούθησαν τη θητεία του Σόλωνα ως άρχοντα, υπήρξαν δύο περιπτώσεις αδυναμίας εκλογής άρχοντα από τους Αθηναίους και ακόμη μία, κατά την οποία ο άρχων παρέμεινε στην εξουσία μετά το πέρας της ενιαύσιας θητείας του και εκδιώχθηκε με τη βία, αφού είχε διατηρήσει το αξίωμα για δύο χρόνια και δύο μήνες. Μία γενιά μετά τη νομοθεσία του Σόλωνα, ο Πεισίστρατος έγινε τύραννος της Αθήνας. Ωστόσο, όταν οι γιοι του Πεισιστράτου, ο Ίππαρχος και ο Ιππίας, απομακρύνθηκαν από την εξουσία (δολοφονία και μεσολάβηση των Σπαρτιατών αντίστοιχα), αποδείχθηκε ότι το πολιτειακό πλαίσιο που είχε δημιουργήσει ο Σόλων μπορούσε εύκολα να τροποποιηθεί, προκειμένου να παράσχει πλήρεις εξουσίες στον λαό.